

питань розвитку дитини засобами дитячої гри та іграшки. Узагальнення та поширення досвіду.		
---	--	--

Отже, теорія і практика дитячої гри та іграшки знаходиться в постійному інноваційному розвитку, що зумовлено демократичними перетвореннями у світі й у нашій країні, результатами досліджень психологів. Підготовка вихователів дошкільних навчальних закладів до розвитку дитини засобами дитячої гри та іграшки також є актуальним і своєчасним питанням в умовах демократичних перетворень в нашій країні, в умовах модернізації системи освіти (і дошкільної, і післядипломної педагогічної). Одним із найважливіших умов, що забезпечать становлення особистості дитини дошкільного віку є консолідація зусиль педагогів-практиків, психологів, науковців, лікарів, держслужбовців, батьків дітей, виробників іграшок та багатьох інших людей, не байдужих до дошкільного дитинства, ситуації дитячої гри та іграшки.

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЇХ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

*Тарасова Т. В.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання
НАПНУ (м. Київ), ORCID: 0000-
0002-8156-7820*

Дослідження вивчення розвитку дітей свідчать, що в грі ефективніше, ніж в інших видах діяльності, розвиваються функції мозку, серцево-судинної, нервової систем організму, всі психічні процеси, пов'язані із задоволенням потреб в активності, нових враженнях, ініціативності, вияві здорових емоцій, розкритті потенціалу особистості.

Дитина цікавість до світу дорослих моделює у грі. Відповідно ця діяльність - соціальна за своїм походженням і змістом. Сюжет і ролі у грі запозичуються із суспільства, таким чином трансформуючи його реалії, що спрямовані на «побудову» відносини між собою, світом дорослих та суспільством, діти оволодівають найпростішими трудовими навичками, розвивають уявлення про майбутні «ролі»: батьків, близьких тощо. Таким чином, гра - це своєрідна школа формування внутрішнього плану дій, просоціальної поведінки і навчання дітей життєвим навичкам.

Все життя дошкільника тісно пов'язане з грою. Зазначимо, що термін «дитинство» вживається нами згідно запропонованої академіком Д. Лихачовим періодизації: від 3 до 6 років – *раннє дитинство* – період інтенсивного накопичення соціально значимого досвіду, формування основних рис характеру і ставлення до навколишнього світу; від 6 до 8 років – *власне дитинство*, що завершує початкове визрівання фізіологічних і психологічних структур головного мозку і забезпечує готовність до повноцінної систематичної навчальної праці в школі. У віковій і педагогічній психології використовують періодизацію вікового розвитку, що відповідає етапу дошкільного віку (від 3 до 6/7 років).

Розвиток особистості (Е. Еріксон) - це закономірна зміна етапів із відповідним перетворенням внутрішнього світу і поведінки людини в результаті переживання кризи з конфліктом в основі. Тому на локально-генітальній стадії психосоціального розвитку з формуванням надії і волі на попередніх етапах, – конфлікт між ініціативністю і почуттям вини у дітей дошкільного віку сприяє формуванню цілеспрямованості і одночасно є показником впливу соціуму «.. або по лінії благополучного вирішення конфлікту, або по аномальній лінії» [4]. Ураховуючи існування *факторів ризику*, які локалізуються в родині чи в ширшому соціальному оточенні дитини,: дисгармонія в сім'ї (середньостатистичний батько в Україні проводить, за даними ЮНІСЕФ,

- із дитиною всього 4 хвилини на добу;
- лише третина батьків допомагають своїм дітям виконувати домашні завдання;
- 10 % батьків піклуються про дитину, коли та хворіє);
- хиби виховання за низького рівня педагогічної компетентності батьків;
- насильство (за даними ЮНІСЕФ 30 % українців потерпали від проявів домашнього насильства у дитячому віці);
- погіршення соціально-економічних умов життя, трудова міграція(діти бідних або кризових родин страждають через обмежений доступ до якісних медичних послуг та освіти. За даними ЮНІСЕФ, 30 % сімей із дітьми в Україні живуть за межею бідності) можна стверджувати про віднесення дитини до уразливої категорії за умови підкріплення вищеперерахованого *факторами уразливості*: дефекти або вади дитини – хронічні захворювання (у дитячих дошкільних закладах 70% дітей мають порушення опорно-рухової системи і вже до першого класу 44% дітей - хронічні захворювання [7], зростає кількість функціональних розладів, гострої та хронічної соматичної захворюваності, синдрому дезадаптації, вроджених вад розвитку, морфофункціональних відхилень, дітей-інвалідів, викликає чималу стурбованість і той факт, що збільшується кількість дітей із розладами психіки та поведінки, відповідно зменшується група здорових

дітей [8]), нестійка емоційна прихильність, брак когнітивних умінь, низька вага при народженні тощо.

Для створення алгоритму роботи з дітьми уразливих категорій заради формування в них просоціальної поведінки шляхом застосування ігрових технологій важливого значення має періодизація розвитку моральної свідомості Лоренса Колберга. Автор розглядає цей процес через моральні судження та етичні уявлення дітей різного віку, який має шість стадій, об'єднаних у три рівні. Перший - доморальний рівень, оскільки норми моралі виступають для дитини зовнішньо. Дитина дотримується правил, встановлених дорослими, з чисто егоїстичних міркувань. Спочатку вона орієнтується на покарання і поводить себе «добре», щоб його уникнути (I стадія). Поступово, орієнтуючись на заохочення, очікує отримати схвалення або нагороду (II стадія). На такому доморальному рівні знаходяться всі дошкільники та більшість семиліток (близько 70%).

Для формування просоціальної поведінки, важливе значення має положення С. Шацького, що діти, позбавлені можливості дати вихід своїм емоціям у грі, не завжди знаходять правильне їм застосування у реальному житті, що впливає на ріст дитячої агресивності, злочинності. Підтвердженням тези слугують роздуми автора книги «Людина, яка грає» Й. Хейзинга, що гра – це необхідний спосіб соціального життя, об'єктивна основа існування.

Вчений Л. Виготський, розглядаючи значення гри розвитку дитини, зазначав, що з переходом до школи гра не тільки не зникає, але, навпаки, знаходить своє внутрішнє продовження у шкільному навчанні та праці. У середині ігрової діяльності починає складатися і навчальна діяльність, яка пізніше стає провідною діяльністю. Гра в цей період є одночасно розвитком мовленнєвої функції, синтезом емоційного переживання моделей взаємин та співпереживання емоційного стану іншої людини. Продуктивні види діяльності дитини - малювання, конструювання - на різних етапах дошкільного дитинства тісно зливаються з грою.

Термін гра (лат. – «*paideid*») етимологічно близький до терміну «виховання», що підтверджують роздуми давньогрецького філософа Платона. Гра має багатовікову історію і, як соціальне явище, виникла з трудових дій в процесі історичного розвитку людства й зокрема розвитку відносин «людина – суспільство» (Д. Ельконін, «Психологія гри»). Проблемам гри приділяли значну увагу мислителі і педагоги минулого: Арістотель, Я. Коменський, Д. Локк, Ф. Рабле, Ж-Ж. Руссо, Ф. Шиллер (розглядав гру основою будь-якого мистецтва). Американський психолог, засновник педології Гренвілл-Стенлі Холл, вважаючи розвиток психіки дитини своєрідним повторенням етапів розвитку людства незалежно від умов її життя і виховання, доводив, що гра дитини за формою і змістом дублює історію від первіснообщинного ладу до сучасного суспільства.

Одним з основоположників теорії гри був німецький філософ, психолог, автор відомих праць «Ігри тварин» та «Ігри людей» Карл Грос. Порівнюючи особливості ігрової діяльності дітей та інстинктивної діяльності дитинчат тварин, він доводив, що гра має біологічну природу, є підготовчою школою до життя. Німецькі вчені Хейман Штейнталь, Мориц Лацірус вважали гру – способом відпочинку дітей, котрі втомилися від діяльності.

Вагомі аргументи щодо підтвердження значення гри для розвитку дитини містять праці вчених: П. Лесгафта, Т. Осокіної, І. Сеченова, І. Павлова, Л. Чулицької, О. Окерешко, І. Маденко, Н. Лазарева, Р. Міронова, Л. Долинської та ін. Значним внеском у теорію ігрової діяльності є дослідження С. Русової, Я. Чепіги, І.Сікорського, А. Макаренка, О. Леонтєва О. Запорожця, та ін. Види ігор розглядаються у працях Г. Богданова, Б.Нікітіна, Р. Жуковської, У. Романюка, С. Новосолова та ін.

Особливу роль гри відводив великий гуманіст і вчитель В. Сухомлинський, котрий писав, що гра – це велике світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається цілющий потік уявлень, понять про навколишній світ.

У дошкільному віці гра є провідним видом діяльності дитини, яка характеризується: уявлюваною ігровою ситуацією; розвитком активного запам'ятання; формуванням образно-схематичного мислення; наявністю ролей; узагальненим характером гри. У ході ігрової діяльності відбувається розвиток і пізнання дитиною середовища, її соціальне та емоційне становлення, формується активність, ініціативність; діти навчаються приймати рішення за внутрішнім планом дій, взаємодіяти, оцінювати свою діяльність та інших учасників гри. З розвитком дитини рольові ігри переростають в ігри за правилами, які стимулюють досягнення певних соціально значущих цілей. Формується самооцінка, рівень домагань. В іграх дошкільник навчається обмежувати свої бажання, підкорятися заборонам, таким чином формуючи просоціальні якості особистості.

Науковці, педагоги-практики визначили головні ознаки гри, серед яких чільне місце займає вільна діяльність за бажанням дитини заради задоволення від процесу, а не результату гри (перший рівень взаємозалежних між собою цілей); слідування правилам, що відбивають суть і зміст самої гри (другий рівень – функціональний); емоційна напруженість, творчість, імпровізація та змагальність (третій рівень).

Для ефективної ігрової діяльності важлива спільна робота педагога та дитини. Педагог, дорослі, особи, котрі опікуються дітьми, повинні сприяти створенню відповідних умов для проведення ігор, регламентованих ст.31 Конвенції ООН про права дитини [3]. Втручання, категоричність, керування може негативно вплинути на фізичне і емоційне здоров'я дитини. Таким чином, основні функції педагогів – спостерігати, брати

участь, допомагати. Існують ряд вимог для педагога як помічника, учасника «на рівних» в дитячій грі:

- знання ним психологічних, вікових та індивідуальних особливості дітей дошкільного віку;

- уміння пробудити у дитини інтерес, цікавість до гри, бажання гратися в колективі однолітків;

- уміння розуміти ігрові задуми дітей, їх переживання, встановлювати дружні контакти;

- уміння ознайомлювати дітей з навколишнім життям, працею дорослих у різних сферах з метою трансформації цих знань в структурні елементи гри;

- уміння розвивати в процесі гри творчість, фантазію, уяву, використовуючи різноманітні прийоми: запитання, заохочення, репліку, вказівку, оцінку окремих персонажів, тощо.

З даного приводу академік І.Бех зазначає і про здатність педагога сприймати та психологічно адекватно інтерпретувати поведінку дитини в кожний момент спілкування, фіксувати зміни в почуттях і вчинках, визначати причини цих змін; вміти порівнювати характер змін як у вербальній так і у невербальній поведінці вихованців та вчасно реагувати; робити правильні висновки [1, 45].

Однак, сьогодні властиво процеси використання педагогами гри лише з дидактичною метою; недооцінення розвивального аспекту гри (розвага); нехтується виховне значення гри як способу «передачі досвіду поколінь» у вихованні самозахисту, чуйності, доброзичливості, дружби. Родини дітей, не контролюючи, надають переваги комп'ютерним іграм насильницького, надмірного сексуального характеру; відбувається комерціалізація та відрив дітей від народних традиційних і звичаєвих ігор. Зауважимо, що лікарі все частіше говорять про зростання рівня у дітей та представників старшого віку *алекситимії* – хвороби, що виражається у неможливості проявляти емоції та сприймати емоції інших людей.

Сучасні педагогічні джерела стверджують, що пріоритет у роботі педагога і вихователя має віддаватися прийомам опосередкованого педагогічного впливу через створення виховуючих ситуацій, різноманітну творчу діяльність. Основні методичні інновації у наш час пов'язані із застосуванням різноманітних технологій у навчанні і вихованні.

Результати психолого-педагогічних досліджень вчених різних країн підтвердили, що використання ігрової технології як переважаючого виду діяльності у дошкільному та молодшому шкільному віці є одночасно синтезом емоційного переживання, розвитку знакової функції мови, моделей взаємин, оцінки середовища тощо. При цьому подвійна позиція гравця - виконавець і контролер - розвиває також здатність співвідносити свою поведінку з поведінкою певного зразка. Використання ігрової

технології у вихованні дитини створює мотивацію, пробуджує інтерес, розвиває в них комунікативні навички. Ігрова технологія сприяє удосконаленню пізнавально-світоглядної, емоційно-вольової, діяльнісної сфери особистості.

Більшість сучасних дослідників одноставні у визначенні мети педагогічної технології - підвищення ефективності навчально-виховного процесу і гарантування досягнення дитиною запланованих результатів. Ігрова технологія – багатопланова, різноаспектна, тому важливо визначитись із функціями, які вона виконує: *спонукальна, освітня, виховна, розважаюча, інформативна, контрольна-корекційна, соціалізацій, самореалізацій* (Г. Селевко, Л. Новікова, В. Караковський, І. Фрішман).

Технологічна структура гри як діяльності охоплює: *цілепокладання* (уміння поставити мету, визначити завдання), *планування* (здатність передбачити розвиток подій, процесів, операцій), *реалізацію цілей* (уміння реалізувати ігровий задум), *аналіз отриманих результатів* (здатність проаналізувати набутий ігровий досвід) (Д. Ельконін, В. Коваленко, П. Підкасистий, М. Стронінта).

При розподілі ролей педагогові, враховуючи фактори ризику і уразливості, бажано, щоб роль допомагала неавторитетним дітям зміцнити до них ставлення, неактивним - виявити активність, новачкам і дітям, які цураються дитячого колективу, - проявити себе, потоваришувати, недисциплінованим - стати організованими. Мотивація ігрової діяльності дитини забезпечується добровільністю включення в гру, можливістю вибору й змагальності, що сприяють задоволенню потреби у самоствердженні та самореалізації. Щоб гра була успішною, дитина повинна володіти вміннями: діяти спільно, мінятися ролями, встановлювати зв'язки з іншими дітьми, знаходити своє місце серед граючих, вживати ввічливі слова (культура спілкування), проявляти ініціативу і переконувати інших, бути уважним до однолітків, позитивно впливати на дітей, організовуючи їх, але і підкорятися певним їх вимогам, рахуватися з їх думкою. Ці якості формуються і проявляються в процесі спілкування в спільних іграх дітей. Одночасно сварки, конфлікти є атрибутом гри при вирішенні комунікативних організаційних питань її розвитку як спільної діяльності (Н.С. Пантіна).

Незалежно від існування багатьох класифікацій дитячих ігор, як-от: побутові («в сім'ю», «доньки-матері»); суспільно-виробничі (у водія, будівельника); культурно-суспільні («у дитячий садок», «в школу»); ігри на військову і воєнну тематику; ігри на сюжети літературних творів; ігри-драматизації; ігри з іграшками-тваринами (за Р. Жуковською), дослідники одноставні у висновку про необхідність надання дитині максимального часу для «нагання» її в дошкільному дитинстві. Наслідком дефіциту гри

дитини дошкільного віку можуть слугувати також і ознаки її соціально-педагогічної уразливості:

- проблеми у спілкуванні з ровесниками (як наслідок неуспішності у рольовій грі, грі за правилами);
- дефіцит уяви та внутрішнього плану дій;
- діти віддають перевагу лише предметним іграм;
- дисгармонія емоційно-вольової сфери;
- не вміння контролювати сильні прояви негативних почуттів (злість, образи);
- відхилення в поведінці (агресивність, гіперактивність);
- ситуативність поведінки;
- недостатня розвиненість пізнавальних здібностей;
- не вміння спілкуватися з дорослими і дітьми;
- низький рівень самоорганізації;
- погана адаптація до перебування в дитячому садку;
- відставання в розвитку (пізніше починають ходити, говорити тощо).

Термін «просоціальна поведінка» використовується вченими для позначення моральних дій, що властиві певній культурі (*соціально-позитивні*): *щедрість, допомога іншому, співпраця, вираження співчуття*. Науковцями лабораторії Інституту проблем виховання НАПНУ, на основі рефлексії психолого-педагогічних досліджень, поняття «*просоціальна поведінка*» тлумачиться як система дій та вчинків особистості, зумовлена свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, прагненням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливістю до ризикованих способів суб'єкт-суб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації у різних видах соціально значущої діяльності [5, с. 27].

Поведінка дітей загалом досить послідовна в різних ситуаціях, хоча можливі її ситуативні відхилення згідно віку та етнічної приналежності (Madsen, 1971; Madsen & Shapira, 1970). Американські діти, зростаючи, стають менш схильними до співпраці, їм більше властива схильність до суперництва, вони бажають змагатися. Одночасно діти мексиканського походження і ті, хто виріс в ізраїльських кіббуце, в порівнянні з маленькими американцями, частіше вдаються до співпраці. Автори пов'язують такі висновки із наслідуванням родотрадиційної культури цих країн, оскільки цілі групи ставляться вище індивідуальних досягнень. Провівши мета-аналіз залежності проявів просоціальної поведінки від статі та віку, дослідники Р. Шелл і Н. Айзенберг вказали на найбільший показник таких проявів як турбота та здатність до пожертв саме у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Одночасно дослідження вченого В. Стауба доводять, що постійне вправлення дитини у просоціальних вчинках шляхом включення рольових ігор до арсеналу

педагогічних впливів сприяє формуванню просоціальної поведінки у їх подальшому житті [5].

Термін «уразливий» трактується у довідковій літературі як «чутливий, який легко піддається дії, впливові чого-небудь, слабкий, погано захищений» [6, с. 168]. Тому застосування калейдоскопу ігор, спрямованих на реперні точки виховання, забезпечує за педагогічної інструментовки якісне засвоєння дитячою особистістю суспільних цінностей й норм. «Я» вихованця, що динамічно розвивається, є постійним об'єктом піклування вихователя, заради нього він щоразу виражає себе в дитині. У цій діяльності, – підкреслює академік І. Бех, – вихователь має бути достатньо гнучким., він мусить бути готовим до адекватного реагування на теперішні дії вихованця, а не на його вчорашню поведінку. Адже особистісне зростання відбувається постійно, хоча зміни виявляються повільно» [1, с. 68]. З'ясування двох груп чинників, що розкривають природу *факторів ризику і факторів уразливості*, важливе для педагогів, вихователів, оскільки ці знання допомагають, враховуючи «рівень актуального розвитку», проектувати «зону найближчого розвитку» дитини (Л.Виготський) з просоціальною моделлю поведінки; надають змоги реалізувати її потенційні можливості, використовуючи переваги ігрової технології, сприяють підготовці до шкільного життя. При цьому мотивація ігрової діяльності дитини забезпечується добровільністю включення в гру, можливістю вибору й змагальності, що сприяють задоволенню потреби у самоствердженні та самореалізації.

Таким чином, застосування гри у вихованні дітей уразливих категорій в контексті формування їх просоціальної поведінки будується з урахуванням їх розвитку та факторів уразливості, ризику і базується на положенні про технологію поетапного формування ігрової діяльності. Разом з тим, врахування загальних та індивідуальних особливостей психофізіологічного розвитку дітей дошкільного віку обумовлює своєрідність завдань формування просоціальної поведінки дітей уразливих категорій.

Література:

1. Бех І.Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості / І.Д.Бех. Том1. – Чернівці: Букрек, 2015. – 840 с.
2. Запорожец А. В. Основные проблемы онтогенеза психики Текст / А. В. Запорожец // Избранные психологические труды. Т.1. – М.: Педагогика, 1986. – С. 223-275.
3. Конвенція ООН про права дитини(Ратифіковано постановою ВР України від 27.02.1991 №789-XI [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021)

4. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: навч. посіб / В.П.Кутішенко - К.: Центр учбової літератури, 2010. – 128с.
5. Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивно-виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : монографія / Кириченко В. І., Єжова О. О., Нечерда В. Б., Тарасова Т. В., Демянчук О. Л. – Терно-Граф, 2016. – 244 с.
6. Формування просоціальної поведінки підлітків уразливих категорій у загальноосвітніх навчальних закладах: до проблеми дослідження / Валентина Кириченко, Валерія Нечерда, Тетяна Тарасова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Безлюдний О. І. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. – Випуск 56. – С. 167-174.
7. Здоров'я дітей та підлітків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5229545/>
8. Зростає загальна дитяча інвалідність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/32962>

КОМП'ЮТЕР ТА КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ В ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

***Ночвінова О.В.,**
науковий співробітник
відділу засобів навчання та
обладнання Державної
наукової установи «Інститут
модернізації змісту освіти»*

Як зауважував український педагог Василь Сухомлинський (1918-1970), дитинство — це не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє неповторне життя. Сьогодні діти – завтра народ! Від того, наскільки цікаво, яскраво, пізнавально проживе цей період життя дитина, що отримає її розум і серце, залежатиме становлення особистості.

Протягом шести-семи років життя дитина розвивається надзвичайно стрімко: із безпорадної істоти вона перетворюється на свідому людину, набуває певних якостей, що в подальшому житті лише розвиваються і вдосконалюються.

Сучасні педагогічні дослідження показують, що головна проблема дошкільної освіти – втрата жвавості, привабливості процесу пізнання.